

ІРИНА ЄФИМЕНКО
АНТРОПОНІМІЧНІ ЕТЮДИ. VIII

До групи ономастики Інституту української мови НАН України продовжують надходити усні та письмові запити від людей, що цікавляться історією своєї родини й, зокрема, виникненням та походженням власних прізвищ. Так, нещодавно до Інституту звернувся колишній наш земляк, який зараз мешкає в Москві, з проханням розтлумачити прізвище *Савгир*.

Відомо, що багато сучасних українських прізвищ дійшли до наших днів у спотвореній або вторинній фонетичній формі. Порівняймо, наприклад, *Анищенко* (замість *Онищенко*), *Кулюбака* (замість *Кулебака*), *Кувбаска* (замість *Ковбаска*), *Шабуня* (замість *Шебуня*) та багато інших. До таких трансформованих прізвищ належить і *Савгир*, в якому кореневе *a* з'явилося на місці первісного *o* під впливом російськомовного середовища (можливо, внаслідок «акання»). Вихідною українською формою слід вважати прізвище *Совгир*, зафіксоване в антропонімічній картотеці Інституту української мови. У свою чергу, *Совгир* сягає ще давнішої форми *Солгир* (перехід *v* < *l* закономірний для української мови). У сучасному українському антропоніміконі існують близькоспоріднені прізвища з іншим граматичним оформленням: *Совгира*, *Совгіра* (останнє, очевидно, є наслідком неграмотного написання), *Совгиро*. За матеріалами словника «Прізвища степової України» В. О. Горпинича, у двох населених пунктах Кіровоградської області мешканці мають прізвище *Совгиря*.

В основі прізвища *Совгир* лежить однойменне прізвисько, безпосередньо утворене від іменника **совгир*. Він не зберігся в сучасній українській мові, в інших слов'янських мовах також не простежується. Первісне значення лексеми **совгир* допомагають відновити спільнокореневі східнослов'янські апелятиви: укр. *совгати(ся)* 'соватися', 'ковзатися', *засовгати* 'зашаркати (ногами)', *совгнути* 'двигнути з силою', *совгали* 'льодяна ковзанка; слизьке місце', *совгальник* 'той, хто ковзається по льоду', білор. *соўг* 'про совання', *соўгацца*, *соўгаць* 'совати, тикати', *саўгануць*, 'штурханути, вдарити', *соўгэла* 'маруда', *саўгэль* 'слизьке місце, ковзанка', *саўгач* 'той, хто совгається'. Неважко помітити, що всі згадані лексичні одиниці об'єднуються семою ідеї руху, яка реалізується в багатьох конкретних значеннях. Це дає підстави розглядати іменник **совгир* у гнізді давньої праслов'янської основи **sьlg-* і реконструювати як **sьlgurь* з первісним значенням **'той, хто совгається, вовтузиться, вертиться'*. Щодо словотвірного форманта *-ир* (< *-урь*), то за його допомогою утворювалися слова від дієслівних та іменних основ, порівняймо, наприклад, укр. *багаті́р*, *поводі́р*, *снігі́р*, *пухі́р*, *пусті́р*, рос. *болды́рь*, *пузы́рь*. На основі апелятива виникло прізвисько *Совгир*, яке характеризувало рухливу, жваву людину, непосиду, а згодом стало родовим прізвищем. Аналогічними за структурою є українські прізвища *Гладі́р*, *Чубі́р*, *Коцу́нір*, *Могі́р*.

Окрім *Совгир*, основа **Сов(л)г-* (< **sьlg-*) простежується також в інших українських прізвищах, зокрема, *Салган*, *Салганенко*, *Салганюк*, *Солганик*, *Совга*, *Совгар*, *Совгаренко*. Про її продуктивність у слов'янському антропоніміконі свідчать споріднені прізвища східних і західних слов'ян: білор. *Саўга́чкін*, рос. *Салгалов*, *Солгалов*, *Солганов*, *Солганин*, *Солганко*, польськ. *Saiga*, *Solga*, *Saigan*, чеськ. *Salgo*. Цей ряд можна подовжити за рахунок географічних назв, похідних від генетично споріднених антропонімів: с. *Солгутове* (< прізвиська **Солгут*) у Гайворонському р-ні Кіровоградської обл., нп *Савгачева* (< прізвиська **Савгач*) у колишній Казанській губернії, нп *Савгини* (< прізвиська **Савгин*) у колишній Каунаській губернії, нп *Савгучево* (< прізвиська **Савгут*) у колишній Віленській губернії.

Отже, розглянуте сучасне прізвище *Савгир* (< *Совгир* < **Солгир*) — це питоме українське утворення, яке генетично сягає ще праслов'янської доби